

IKITEISMINIO TYRIMO PRADĖJIMAS KAIP ATSKIRA BAUDŽIAMOJO PROCESO STADIJA

Žilvinas Mišeikis

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamojo proceso katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 46 39
Elektroninis paštas zilvinas@mruni.lt

Pateikta 2004 m. rugsėjo 23 d.

Parengta spausdinti 2005 m. gegužės 3 d.

Pagrindinės sąvokos: baudžiamasis procesas, baudžiamojo proceso stadija, ikiteisminio tyrimo pradėjimas, ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadija, ikiteisminis tyrimas, ikiteisminio tyrimo pareigūnas.

S a n t r a u k a

Didėjant nusikalstamų veikų skaičiui didėja darbo krūvis teisėsaugos institucijoms, atliekančioms tyrimą, tad jos ne visais atvejais pajėgia tinkamai atlikti tyrimą. Dėl to kyla socialinis konfliktas tarp teisėsaugos institucijų ir visuomenės. Taigi įstatymų leidėjas priverstas ieškoti socialinio kompromiso, t. y. visomis įmanomomis priemonėmis optimizuoti procesą. Vienas iš proceso optimizavimo būdų turėjo būti baudžiamosios bylos iškėlimo, kaip veiksmo ir kaip stadijos, atsisakymas. Tačiau ar naujajame baudžiamojo proceso įstatyme pakeitus sąvokas pasikeitė esmė?

Autoriaus tikslas – pateikti teorinę ikiteisminio tyrimo pradėjimo, kaip atskiros baudžiamojo proceso stadijos, koncepciją. Siekdamas šio tikslo, autorius straipsnyje nagrinėja baudžiamojo proceso stadijos sampratą, nustato kiekvienai stadijai būdingus požymius.

Straipsnyje nuosekliai nagrinėjamos ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadijos prielaidos, nuodugniai analizuojant 2002 m. gegužės 1 d. įsigaliojusį naujos redakcijos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksą, bei pagal kiekvienai baudžiamojo proceso stadijai būdingus požymius atribojamos ikiteisminio tyrimo ir ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadijos. Analizuojama ikiteisminio tyrimo pradėjimo, kaip atskiros baudžiamojo proceso stadijos, reikšmė ir pabrėžiami teisinės reglamentacijos problemiški aspektai.

Baudžiamojo proceso stadijos samprata

Sąvoka „procesas“ [1, p. 623; 2, p. 855] (lot. – *processus*) reiškia vyksmą, žengimą pirmyn [3]. Taigi baudžiamasis procesas yra teisės aktais nustatyta **nuosekli** ikiteisminio tyrimo subjektų bei teismo veikla tiriant ir nagrinėjant nusikalstamas veikas. Nusikalstamų veikų tyrimas nėra chaotiška ikiteisminio tyrimo subjektų, teismo veikla. Ji vykdoma laikantis griežtai nustatyto logiško nuoseklumo. Vieni veiksmai, sprendimai keičia kitus Baudžiamojo proceso kodekse (toliau – BPK) nustatyta tvarka. Laikantis procesinės formos yra atliekami atskiri tyrimo ar teismo veiksmai, realizuojamas baudžiamasis procesas apskritai. Procesinė forma užtikrina efektyvius įrodymų rinkimo būdus bei nusikalstamas veikas padariusių asmenų įkaltinimo metodus ir kartu neleidžia patraukti atsakomybėn nekaltų asmenų.

Galime teigti, kad baudžiamasis procesas **prasisveda** baudžiamojo proceso subjektams **gavus informaciją apie nusikalstamą veiką**, o baigiasi teisingai nubaudus nusikalstamą veiką padariusį asmenį ar nutraukus procesą prieš nekaltą asmenį. Pažymėtina, jog tam, kad atsirastų ir funkcionuotų teisinis santykis, būtinos tokios prielaidos: teisės norma, teisiniai faktai, teisinis subjektiškumas [5, p. 319].

Baudžiamojo proceso veiksmų kompleksai sudaro logiškai pagrįstą darnią baudžiamojo proceso sistemą, kuri, kaip ir kiekviena kita sistema, sudaryta iš tam tikrų elementų (etapu), t. y. baudžiamojo proceso stadijų („stadija“ – laiko tarpsnis: pradinė, pereinamoji, baigiamoji [1, 730]; „stadija“ – (gr. „stadion“ – ilgio matas) – kokio nors reiškinių, raidos tarpsnis (pakopa, periodas, fazė) [2, p. 933]).

Kiekviena baudžiamojo proceso sistemos stadija turi tik jai būdingus požymius: tikslą, uždavinius, specifinę baudžiamojo proceso principų išraiškos formą, vidinę stadijos struktūrą, apibrėžtą dalyvaujančių asmenų būrį, specifinius procesinius teisinius santykius, procesinės veiklos metodus, specifinius procesinius veiksmus, procesinių veiksmų atlikimo formą, procesinius sprendimus, pradžios ir pabaigos momentus, tęstinumą laike, baigiamuosius procesinius sprendimus.

Apibendrinami pateiktus požymius galime teigti, kad **baudžiamojo proceso stadija – savarankiška baudžiamojo proceso sistemos dalis, turinti savo vidinę struktūrą, kuri ribojama laiko ar atskaitos taškais ir kurioje, atsižvelgiant į bendrą baudžiamojo proceso tikslą bei uždavinius, sprendžiami tik tai stadijai būdingi tikslai ir uždaviniai. Kiekviena stadija užbaigiama jai būdingu sprendimu, įforminamu specialiu aktu.**

Ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadijos būties prielaidos

Prieš įsigaliojant naujos redakcijos BPK, rimtesnių diskusijų dėl esamos baudžiamojo proceso stadijų sistemos nebuvo, t. y. buvo laikomasi vienos nuomonės, kad baudžiamojo proceso stadijų sistemą sudaro šios stadijos: baudžiamosios bylos iškėlimo, parengtinio tyrimo, atidavimo teismui, teismo nagrinėjimo, apeliacinio proceso, nuosprendžio vykdymo, kasacinio proceso, bylos atnaujinimo dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių [6; 7; 8]. Pažymėtina, kad visose posovietinėse valstybėse išlikusi analogiška baudžiamojo proceso stadijų sistema, t. y. pirmoji proceso stadija – baudžiamosios bylos iškėlimas.

BPK projekto rengėjų vizija buvo atsakyti dviejų baudžiamojo proceso stadijų, t. y. baudžiamosios bylos iškėlimo ir atidavimo teismui [9, p. 10; 4, p. 11]. Buvo manoma, kad baudžiamojo proceso pradžią reikėtų sutapatinti su pirmųjų procesinių veiksmų atlikimu bei itin griežtai juos reglamentuoti poįstatyminiais teisės aktais. Ar tokia baudžiamojo proceso pradžios reglamentacija praktikoje būtų pasiteisinusi, dabar sunku pasakyti. Šios iš pirmo žvilgsnio pažangios nuostatos buvo įdiegtos 1999 m. pirmą kartą viešai svarstyti pateikto BPK projekto [12] 148 straipsnyje bei 2001 m. rugpjūčio 31 d. Seimui pateiktame BPK projekte Nr. IXP–959. Baudžiamojo proceso stadijų sistema įsigaliojus naujos redakcijos BPK iš esmės nebuvo nagrinėta. Reikėtų pažymėti, kad svarstomo Seime paskutinės redakcijos BPK projekto 166 straipsnio 3 dalyje buvo įtvirtinta nuostata, kad „sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą priima prokuroras, ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovas ar šio įgaliotas asmuo, ant pareiškimo, pranešimo ar skundo apie nusikalstamą veiką užrašdami rezoliuciją. Kiekvienas ikiteisminio tyrimo pradžios atvejis užregistruojamas nustatyta tvarka“, t. y. buvo įtvirtinta nuostata, kad ikiteisminis tyrimas pradedamas tik priėmus atitinkamą sprendimą – rezoliuciją, kuri užrašoma ant pareiškimo, pranešimo ar skundo apie nusikalstamą veiką. Net ir baudžiamojo proceso įstatymo projekte nustačius, kad ikiteisminis tyrimas pradedamas užrašius rezoliuciją (vėliau šios korekcijos nepakitusios išliko ir įstatyme), kai kurių autorių teigimu, vadovaujantis naujos redakcijos BPK nuostatomis, baudžiamasis procesas prasideda ikiteisminio tyrimo stadija [9, p. 412]. Tačiau ši nuostata yra diskutuotina ir reikalaujanti detalesnio pagrindimo, o jo nėra. Pažymėtina, kad kiekvienas procesas turi pradžią ir pabaigą. Norint nepažeidžiant įstatymu nustatytos procesinės formos atlikti tyrimą dėl padarytos nusikalstamos veikos reikia nustatyta tvarka tą tyrimą pradėti.

Baudžiamojo proceso įstatyme labai tiksliai reglamentuota ikiteisminio tyrimo stadijos pradžia. Nuodugnesnė baudžiamojo proceso įstatymo analizė leidžia pagrįstai teigti, kad vadovaujantis BPK nuostatomis baudžiamasis procesas prasideda dar prieš ikiteisminio tyrimo stadijos pradžią.

Kaip įvardyti tą baudžiamojo proceso etapą, kuris trunka nuo informacijos apie nusikalstamą veiką gavimo teisės saugos institucijoje iki ikiteisminio tyrimo pradėjimo? Prieš įsigaliojant naujos redakcijos BPK šis etapas buvo vadinamas baudžiamosios bylos iškėlimo stadija [3, p. 152; 8, p. 165]. Šiuo metu šis laiko tarpas nei teisės aktuose, nei mokslinėse diskusijose neįvardijamas, nors jame klostosi specifiniai baudžiamojo proceso teisiniai santykiai, lyg ir atliekami procesiniai veiksmai.

Kokiame baudžiamojo proceso etape (stadijoje) priimamas BPK 166 straipsnio 3 dalyje minimas sprendimas bei užrašoma rezoliucija?

BPK 167 straipsnio 2 dalyje nustatyta, jog „*ikiteisminis tyrimas gali būti pradedamas prokuroro reikalavimu*“. Kokiame baudžiamojo proceso etape pateikiamas (surašomas) šis **prokuroro reikalavimas**, jeigu tas reikalavimas yra vienas iš pagrindų pradėti ikiteisminį tyrimą.

Pats įstatymo leidėjas BPK santykinai aiškiai atriboja du baudžiamojo proceso etapus (stadijas), pateikdamas tokį BPK 169 straipsnio pavadinimą: „*Prokuroro veiksmai pradedant ikiteisminį tyrimą*“, o kodekso 171 straipsnis pavadintas: „*Ikiteisminio tyrimo įstaigų pareigūnų veiksmai pradedant ikiteisminį tyrimą*“. O štai BPK 170 straipsnio pavadinimas yra toks: „*Prokuroro įgaliojimai atliekant ikiteisminį tyrimą*“. Kodekso 172 straipsnyje taip pat nustatytos ikiteisminio tyrimo pareigūnų teisės ir pareigos atliekant ikiteisminį tyrimą. Galima teigti, kad įstatymų leidėjas baudžiamojo proceso pradinį etapą skirsto į du žingsnius: ikiteisminio tyrimo pradėjimą („*pradedant ikiteisminį tyrimą*“) ir ikiteisminį tyrimą („*atliekant ikiteisminį tyrimą*“).

Manytume, teiginį, jog pirmoji baudžiamojo proceso stadija įsigaliojus naujos redakcijos BPK yra ikiteisminis tyrimas, galutinai paneigia BPK 168 straipsnyje įtvirtintas atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą institutas. Iš šio instituto aiškiai matome, kad baudžiamasis procesas nutrūksta pirminiame jo etape, taip ir nepasiekęs ikiteisminio tyrimo stadijos.

Ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadijos teorinė koncepcija

BPK projekto autorių teigimu, buvo siekiama atsisakyti baudžiamosios bylos iškėlimo instituto ir kaip stadijos, ir kaip veiksmo [10, p. 10]. Manytume, kad šio instituto būtų nelikę, jeigu galiojančiame BPK būtų palikta kodekso projekte įtvirtinta ikiteisminio tyrimo pradžios reglamentacija. Įstatymų leidėjui kitaip reglamentavus ikiteisminio tyrimo pradžią, jau kategoriškai negalėtume teigti, jog prieš ikiteisminį tyrimą nėra kokio kito proceso etapo. Galime sutikti, kad baudžiamajame procese neliko baudžiamosios bylos iškėlimo instituto, bet jį pakeitė tiek savo turiniu, tiek prasme labai panašus (praktiškai identiškas) institutas – ikiteisminio tyrimo pradėjimas (tokios nuomonės laikosi R. Burda, teigdamas: „kaip matome, pasikeitė sąvokos, bet ne esmė. Pasikeitė tik šios stadijos formalizavimo lygis ir galimybės veikti“ [15, p. 152]. Jis yra ir aktas, ir stadija, t. y.:

– Ikiteisminio tyrimo pradėjimo jokia būdu negalime suprasti kaip vienkartinio procesinio veiksmo, pasireiškiančio sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą (arba atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą) priėmimu. Iki šio sprendimo klostosi procesiniai santykiai ir beveik visada atliekamas procesinių veiksmų kompleksas. Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros Lietuvos Respublikos Seimui 2004 m. balandžio 21 d. pateiktoje 2003 m. prokuratūros veiklos ataskaitoje pažymėta, kad „ikiteisminio tyrimo pareigūnai sunkiai keičia buvusius tyrimo įpročius. Baudžiamojo proceso kodeksas nereglamentuoja patikslinimo ir reikiamo atvejo sąvokos. Praktikoje ikiteisminio tyrimo įstaigų pareigūnai skundo, pareiškimo ar pranešimo tikslinimo ribas išplėtė iki buvusio patikrinimo. Jie apklausia pareiškėjus, kitus asmenis, renka dokumentus ir taip siekia naujas normas „pritraukti“ prie buvusio procesinio sprendimo – atsisakymo kelti baudžiamąją bylą. Tuo sudaroma prielaida dirbtinai mažinti pradėtų ikiteisminių tyrimų skaičių pagal gautus skundus, pareiškimus ar pranešimus apie nusikalstamas veikas, iškraipomi statistiniai duomenys“ [16].

– Įstatymo nustatyta tvarka priimtas sprendimas pradėti ikiteisminį tyrimą yra valdymo aktas, kuris laikomas pagrindu pradėti tyrimo veiksmus, taikyti procesinės prievartos priemones. Valdymo aktas – sprendimas pradėti ikiteisminį tyrimą – yra savotiška procesinių teisinių santykių riba [17, p. 251]. Galiojantis BPK (168 straipsnio 1 dalis) baudžiamojo proceso subjektams, kol bus pradėtas ikiteisminis tyrimas, draudžia atlikti bet kokius ikiteisminio tyrimo veiksmus, išskyrus prašyti patikslinti pareiškimą, pranešimą ar skundą. Gavus patikslinimą bei esant pagrindui pradėti ikiteisminį tyrimą bei nesant aplinkybių, dėl kurių baudžiamasis procesas būtų negalimas, turi būti nedelsiant pradėtas ikiteisminis tyrimas.

Kaip jau minėjome, kiekviena baudžiamojo proceso stadija turi savitų požymių, pagal kuriuos galima vieną stadiją atriboti nuo kitos. Ne išimtis ir ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadija, turinti visus baudžiamojo proceso stadijai būdingus požymius. Pagal juos ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadiją galime atriboti nuo ikiteisminio tyrimo stadijos:

1. Tikslą:

1.1. ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadijos tikslas – nustatyti, ar yra teisinis pagrindas pradėti ikiteisminį tyrimą, kad būtų teisinis pagrindas atlikti visa apimtimi tyrimo veiksmus bei esant procesinei būtinybei taikyti procesinės prievartos priemones;

1.2. ikiteisminio tyrimo stadijos tikslas – užtikrinti greitą, išsamų ir optimalų nusikalstamų veiku tyrimą, nukentėjusiojo asmens ar viešo intereso saugumą, kaltų asmenų suradimą ir jų perdavimą teismui.

2. Uždavinius bei stadijos struktūrą:

2.1. ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadijos uždaviniai ir struktūra yra gautos informacijos apie nusikalstamą veiką gavimas ir fiksavimas teisės saugos institucijoje; pirminis gautos informacijos įvertinimas, pirminių versijų kėlimas, patikrinimas, ar nėra aplinkybių, darančių ikiteisminį tyrimą negalima, klausimo, ar gautas skundas, pareiškimas ar pranešimas apie nusikalstamą veiką yra pagrindas pradėti ikiteisminį tyrimą išspendimas, nustatymas, ar nėra aplinkybių, darančių ikiteisminį tyrimą negalima, ėmimasis priemonių, skirtų užkirsti kelią daromai nusikalstamai veikai, sprendžiamas pirminis veikos kvalifikavimo klausimas, skundo, pranešimo ar pareiškimo perdavimas pagal žinybingumą, sprendimo dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo ar atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą priėmimas [22, p. 290];

2.2. ikiteisminio tyrimo stadijos uždaviniai bei struktūra yra versijų kėlimas bei jų tikrinimas, duomenų (rodymų) rinkimas, ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimas, demaskavimas asmenų, įtariamų padarius nusikalstamas veikas, užtikrinimas nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, sudarymas reikiamų sąlygų išnagrinėti baudžiamąją bylą teisme [8, p. 457], esant reikalui ir sąlygoms, procesinių prievartos priemonių taikymas, sprendimo baigti ikiteisminį tyrimą priėmimas.

3. Asmenų, dalyvaujančių vienoje ar kitoje stadijoje, skaičių ir procesinius santykius tarp jų:

3.1. ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadijoje dalyvauja itin nedaug asmenų, t. y. praktiškai tik asmenys, pateikę informaciją apie nusikalstamą veiką, ir baudžiamojo proceso subjektai (prokuroras, ikiteisminio tyrimo įstaigos (jos padalinio) vadovas, jo įgalioti asmenys (ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovo įgaliotas asmuo – tai įstaigos darbuotojas, kuriam įstaigos vadovo įsakymu suteikiama teisė priimti sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą [18]), ikiteisminio tyrimo pareigūnai), o kai kuriais atvejais šioje stadijoje gali dalyvauti tik vienas asmuo (ikiteisminio tyrimo subjektas, įgaliotas pradėti ikiteisminį tyrimą, jei jis pats nustato nusikalstamos veikos pėdsakus (požymius). Dėl nedidelio asmenų, dalyvaujančių šioje stadijoje, skaičiaus susiklosto itin specifiniai procesiniai teisiniai santykiai. Jie iš esmės yra tik tarp asmenų pateikusių informaciją apie nusikalstamą veiką, ir baudžiamojo proceso subjektų (prokuroro, ikiteisminio tyrimo įstaigos (jos padalinio) vadovo, jo įgaliotų asmenų, ikiteisminio tyrimo pareigūnų) bei tarp pačių baudžiamojo proceso subjektų. Jų specifika pasireiškia ir tuo, kad šioje stadijoje itin „skurdi“ teisinė reglamentacija;

3.2. Ikiteisminio tyrimo stadijoje dalyvauja beveik visi baudžiamojo proceso subjektai (ikiteisminio tyrimo pareigūnai, ikiteisminio tyrimo įstaigų vadovai, prokurorai, ikiteisminio tyrimo teisėjai, apylinkės teismų pirmininkai, apygardos teismai bei teisėjai) bei baudžiamojo proceso dalyviai (nukentėjusysis, įtariamasis, civilinis ieškovas bei atsakovas, jų atstovai, gynėjai, specialistai, ekspertai, kvieštiniai ir kt.). Procesiniai teisiniai santykiai iš esmės klostosi tarp baudžiamojo proceso subjektų bei dalyvių. Procesinių teisinių santykių teisinė reglamentacija pakankamai išsami.

4. Procesinius veiksmus ir jų atlikimo formą:

4.1. procesinių veiksmų atlikimo forma ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadijoje nenustatyta. Šiuo metu galiojanti BPK redakcija praktiškai nepradėjus ikiteisminio tyrimo neleidžia atlikti jokių tyrimo veiksmų. Leidžiama gauti tik skundo, pareiškimo ar pranešimo patikslinimą, bet kokiu būdu, kokiais terminais, kokiais veiksmais jis gaunamas, įstatymo leidėjas nereglamentuoja. Pažymėtina tai, kad ikiteisminio tyrimo pradžios registravimo tvarkoje nustatyta, jog ikiteisminio tyrimo budėtojas gali organizuoti neatidėliotiną informacijos apie nusikalstamą veiką patikrinimą, bet šiuo atveju negalima atlikti jokių tyrimo veiksmų [18];

4.2. ikiteisminio tyrimo stadijoje galima atlikti visus BPK nustatytus tyrimo veiksmus, taikyti procesines prievartos priemones. Detaliai nustatyta veiksmų forma, jų eigos ir rezultatų fiksavimo tvarka.

5. Sprendimus priimamus kiekvienoje stadijoje:

5.1. ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadijoje priimami tik šie procesiniai sprendimai: pradėti ikiteisminį tyrimą ar atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą (šie sprendimai yra kartu ir baigiamieji šios stadijos procesiniai sprendimai) bei prašymas (reikalavimas) patikslinti pateiktą skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką;

5.2. detaliai nustatyti visus ikiteisminio tyrimo stadijoje priimamus sprendimus tiek praktiškai, tiek teoriškai itin sudėtinga. Tik dalis ikiteisminio tyrimo metu priimamų sprendimų tiesiogiai išvardyti BPK ar poįstatyminiuose teisės aktuose [18; 19; 20; 21]. Ikiteisminio tyrimo stadija baigiama nutarimu ar nutartimi nutraukti ikiteisminį tyrimą, kaltinamuoju aktu, nutarimu perduoti bylą teismui, kad šis tai-

kytų priverčiamąsias medicinos priemones, prokuroro pareiškimu teismui dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu, prokuroro pareiškimu teismui dėl bylos nagrinėjimo pagreitinoto proceso tvarka.

Ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadija turi ir kitus baudžiamojo proceso stadijoms būdingus bruožus:

1. ši stadija, kaip ir kitos baudžiamojo proceso stadijos, turi aiškius pradžios ir pabaigos momentus, t. y. ji prasideda baudžiamojo proceso subjektui gavus informaciją apie nusikalstamą veiką ir baigiasi priėmus nutarimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą arba priėmus sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą bei nustatyta tvarka įregistravus ikiteisminio tyrimo pradžią;

2. dažniausia ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadija yra pati trumpiausia laiko atžvilgiu, bet visada ji kažkiek laiko užtrunka. Pavyzdžiui, kai gautą informaciją būtina patikslinti, šios stadijos trukmė sunku nusakyti, ji gali trukti ir kelias valandas, ir kelis mėnesius ar net metus (jei informaciją apie nusikalstamą veiką pateikęs asmuo išvyksta į užsienį);

3. ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadijoje itin svarbūs proceso ekonomijos, operatyvumo, oficialumo principai.

Apibendrinant galima teigti, kad **ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadija yra pirmoji baudžiamojo proceso stadija, kurios metu prokuroras, ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovas ar jo įgaliotasis asmuo, gavę pranešimą, pareiškimą ar skundą apie nusikalstamą veiką, arba prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas, įgaliotas pats pradėti ikiteisminį tyrimą, nustatę, kad yra pagrindas pradėti ikiteisminį tyrimą, dėl to priima atitinkamą sprendimą.**

Ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadijos reikšmė

Ši stadija yra procesinė garantija, kad baudžiamojo proceso subjektai nesavivaliautų ir nepikt-naudžiautų pradėdami ikiteisminį tyrimą. Ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadija svarbi dėl to, kad greitai ir ryžtinga baudžiamojo proceso subjektų reakcija į kiekvieną nusikalstamą veiką yra pagrindinė veiksmingos kovos su nusikalstamumu, sąlyga, ji užtikrina tinkamus tyrimo pradėjimo pagrindus ir užkerta kelią, kad nebūtų išvengta baudžiamosios atsakomybės. Laiku ir pagrįstai pradėtas ikiteisminis tyrimas yra būtinas žmogaus teisių ir laisvių apsaugos, greito ir išsamaus nusikalstamos veikos tyrimui, legalumo principo užtikrinimo etapas. Tiek nepagrįstas ikiteisminio tyrimo pradėjimas, tiek ir nepagrįstas atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą turi neigiamų padarinių žmogui, visuomenei, valstybei. Gali kilti pagrįstas klausimas, kaip ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadija susijusi su greitu ir išsamiau nusikalstamos veikos tyrimu? Į šį klausimą galime atsakyti praktiniu pavyzdžiu. Asmuo pateikė skundą ikiteisminio tyrimo įstaigai arba prokurorui dėl padarytos nusikalstamos veikos. Kitą ar net tą pačią dieną jis neatidėliotinais reikalais išvyksta į kitą valstybę. Šį skundą nagrinėjantis ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras priima sprendimą prašyti (reikalauti) patikslinti šį skundą ir, neprisiškambinęs šiam asmeniui telefonu, skundą pareiškėjui išsiunčia paštu į pareiškėjo gyvenamąją vietą. Kadangi pareiškėjas tuo metu jau būna išvykęs į kitą valstybę, jis to reikalavimo patikslinti skundą negauna, todėl ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui skundo patikslinimo nepateikia. Jie, negavę skundo patikslinimo, nepradeda ikiteisminio tyrimo ir neatlieka ikiteisminio tyrimo veiksmų. Po ilgesnio laiko iš užsienio grįžęs pareiškėjas sužino, kad ikiteisminis tyrimas nepradėtas, įtariamieji, padarę nusikalstamą veiką, nenustatyti, o tolesnis procesas arba labai apsunkintas, arba neįmanomas, nes per tą laiką sunaikinti arba kitaip prarasti įrodymai (duomenys).

Pirmuoju atveju didelė tikimybė, kad pradėtas baudžiamasis persekiojimas nekalto asmens atžvilgiu jam gali padaryti tiek turtinės, tiek moralinės žalos. Kaip rodo praktika, kad ir reabilitavus vėliau asmenį, nepašalinami visi neteisėto baudžiamojo persekiojimo sukelti neigiami padariniai (neįmanoma panaikinti baudžiamojo persekiojimo sukeltų nepatogumų, kančių, dvasinių išgyvenimų ir sukurtimų, prarastos reputacijos, bendravimo galimybių sumažėjimo, sugrąžinti prarasto autoriteto).

Antruoju atveju nepagrįstas atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą prieštarauja legalumo principui.

Reikėtų pažymėti P. Ancelio iškeltą problemą, jog nerimą kelia tai, kad nuo 2003 m. gegužės 1 d. ikiteisminį tyrimą atlieka jau ne ankstesnės keturios institucijos, turinčios gerų specialistų, praktinės veiklos patirties ir procesiškai gerai kontroliuojamų tardytojų, o dešimties institucijų pareigūnai. Padaugėjus tyrėjų, jų profesinis pasirengimas ir išsilavinimas, lyginant su ankstesniais tardytojais, sumenkėjo [plačiau 23]. Sumenkus tyrėjų (pasak 2004 m. gegužės 7 d. Lietuvos teisės universitete vykusios konferencijos A. Kriščiukaičio 140 metinėms atminti pranešėjo Lietuvos teisės universiteto Policijos fakulteto dekanu doc. dr. P. Ancelio, policijos sistemoje šiuo metu tik 30 proc. ikiteisminio ty-

rimo pareigūnų turi aukštąjį teisinį išsilavinimą) profesiniam pasirengimui, savaime susidaro pagrįstos prielaidos ne tik tyrėjų savivalei ir piktnaudžiavimui pradedant ikiteisminį tyrimą, bet ir išauga klaidų tikimybė dėl kompetencijos stokos.

Jei ikiteisminio tyrimo subjektai, prieš pradėdami ikiteisminį tyrimą, „oficialiai“ galėtų atlikti pareiškime, pranešime ar skunde apie galimą nusikalstamą veiką pateiktos informacijos patikrinimą, ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadija būtų tarsi „filtrai“, pro kurį perleidžiama visa prokuratūroje ar ikiteisminio tyrimo įstaigoje gauta informacija apie įvairaus pobūdžio įvykius ir faktus, reikalaujančius būti registruotus bei patikrintus BPK nustatyta tvarka. Taip būtų legaliai atsiribojama nuo informacijos, kuri nėra informacija apie nusikalstamą veiką, arba ta informacija, dėl kurios negalimas ikiteisminis tyrimas, ir užtikrinamas proceso ekonomijos principo įgyvendinimas (be reikalo negaištamas prokurorų, ikiteisminio tyrimo pareigūnų, kitų valstybės institucijų laikas, neekvojamos lėšos, sudaroma galimybė daugiau dėmesio skirti „realių“ nusikalstamų veikų tyrimui).

Teisinės reglamentacijos problematika

Palyginę ankstesnės redakcijos BPK nuostatas bei jų taikymo praktiką su šiandieniniu baudžiamojo proceso įstatymu, pastebėsime, jog baudžiamoji byla visada buvo keliama tik atlikus pirminius patikrinamuosius veiksmus. Šiuo metu net ir dėl menkiausios informacijos (kai kuriais atvejais ši informacija gali būti net anoniminė) formaliai, be jokių patikrinamųjų veiksmų galima pradėti ikiteisminį tyrimą ir taikyti visas procesinės prievartos priemones. Atsižvelgiant į sumenkusį tyrėjų profesinį pasirengimą, patirtį, sudaromos pagrįstos prielaidos, taikant procesines prievartos priemones ikiteisminio tyrimo pradžioje, pažeisti žmogaus teises ir laisves.

Manytume, kad baudžiamojo proceso pradžioje turėtų būti „filtrais“, apsaugantys nuo galimos nepagrįstos ir neteisėtos intervencijos į žmogaus teises ir laisves. Šiuo „filtru“, kaip jau minėjau, galėtų būti ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadija, nustatant galimybę ikiteisminio tyrimo subjektams joje atlikti pirmuosius patikrinamuosius veiksmus.

Atkreiptume dėmesys ir į tai, kad praktikoje dažnai kyla problemų sprendžiant daiktų grąžinimo nutraukiant procesą ikiteisminio tyrimo metu klausimą. Ikiteisminis tyrimas pagal naują Baudžiamojo proceso kodeksą nutraukiamas daug dažniau nei būdavo nutraukiamos baudžiamosios bylos pagal anksčiau galiojusį Baudžiamojo proceso kodeksą, o pats nutraukimas tampa labai procesiškai sudėtingu ir iš esmės biurokratišku procesu [23].

Viena iš svarbiausių baudžiamojo proceso dalyvių procesinių garantijų – skūsti neteisėtus ir nepagrįstus baudžiamojo proceso subjektų veiksmus. Pamatysime, kad šia garantija pradedant ikiteisminį tyrimą ar ikiteisminio tyrimo metu pasinaudoti problemiška arba visai neįmanoma:

1. BPK 64 straipsnyje nustatyta, kad galima skūsti tik **ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro** proceso veiksmus ir nutarimus, t. y. baudžiamojo proceso įstatymas asmenims nesuteikia teisės skūsti ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovo ar jo įgalioto asmens (jei jis nėra ikiteisminio tyrimo pareigūnas) veiksmų ir sprendimų.

2. BPK net formaliai nereglementuoja „rezoliucijos“ ir reikalavimo pateikti patikslinimą formos, turinio ir t. t. Atsižvelgiant į jų priėmimo pasekmes, manytina, kad tai yra valios išraiška – sprendimas. Procesinė forma nustato, kad prokurorų ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų sprendimai iš esmės yra tik nutarimai. Analogiškos nuostatos laikosi ir Advokatų taryba, kuri Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komitetui siūlė Baudžiamojo proceso kodekse nustatyti, kad ikiteisminis tyrimas būtų pradedamas priimant **motyvuotą nutarimą**. Be to, įstatymas reikalauja, kad visi nutarimai būtų motyvuoti. Minėtame BPK 64 straipsnyje nustatyta galimybė skūsti tik „**procesinius veiksmus ir nutarimus**“, t. y. įstatymas nenustato galimybės skūsti nei rezoliucijos, nei reikalavimo pateikti patikslinimą.

3. BPK 64 straipsnyje nustatyta, kad skundai „*gali būti paduodami, kol vyksta ikiteisminis tyrimas, išskyrus šiame Kodekse numatytus atvejus*“. Taigi baudžiamojo proceso įstatymas nenustato galimybės baudžiamojo proceso dalyviams skūsti baudžiamojo proceso subjektų veiksmų bei sprendimų, **kol nėra pradėtas ikiteisminis tyrimas**. Tokiu atveju, jei ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovas ar jo įgaliotas asmuo, taip pat prokuroras vilkintų rezoliucijos surašymą, pareiškimą, pranešimą ar skundą apie nusikalstamą veiką pateikęs asmuo formaliai neturi teisės skūsti šio baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimo. Pažymėtina, kad pats baudžiamojo proceso įstatymo penktas skirsnis įstatymo leidėjo įvardytas „**Apskundimas ikiteisminio tyrimo metu**“.

Manytume, kad siekiant išvengti galimų įvairių interpretavimų, tikslinga atlikti tam tikras baudžiamojo proceso įstatymo korekcijas, t. y. BPK 166 straipsnio 3 dalyje tiksliai nustatyta, kad „*sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą priima prokuroras, ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovas ar šio įgaliotas*

asmuo, ant **pareiškimo, pranešimo ar skundo** apie nusikalstamą veiką užrašydami rezoliuciją“. Tokiu atveju, jei vykdydamas savo tarnybines funkcijas nusikalstamos veikos pėdsakų aptinka ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas, neįgalios pradėti ikiteisminį tyrimą, įstatymas reikalauja, kad jis surašytų „**tarnybinį pranešimą**“. Pranešimas nuo tarnybinio pranešimo skiriasi tiek turiniu, tiek forma. Pranešimas adresuojamas asmeniui ar institucijai, su kuria pareiškėjo (pranešėjo) nesieja jokie pavaldumo saitai, o tarnybinis pranešimas visais atvejais aukštesnes pareigas einančiam asmeniui adresuotas pranešimas. Deja, tas pats įstatymas nenustato galimybės užrašyti rezoliucijos ant „**tarnybinio pranešimo**“. Taigi jei rezoliucija bus užrašyta ant tarnybinio pranešimo, manytina, kad pažeisime procesinę formą. Dėl šio procesinės formos pažeidimo bus abejotinas viso tolesnio proceso legalumas.

Taip pat diskutuotinas BPK 168 straipsnyje įtvirtinto reikalavimo pateikti „**patikslinimą**“ legalumas. Savo turiniu ir esme šis patikslinimo reikalavimas (ar prašymas) yra tarpinis sprendimas atsiskyti pradėti ikiteisminį tyrimą, kol bus pateikti reikalavime (prašyme) išdėstyti duomenys. Ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro valios išraiška visais atvejais turi atitikti procesinės formos reikalavimus. Procesinė forma ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro valinei išraiškai nustato reikalavimą, kad ši būtų motyvuota ir pagrįsta, t. y. iš esmės savo turiniu „**patikslinimas**“ adekvatus nutarimui. Nutarimo priėmimas sukuria pareigą veikti tiems asmenims, kurių atžvilgiu jis yra priimamas. Tokiu atveju reikalavimas pateikti „patikslinimą“ iš esmės yra įrodinėjimo naštos perkėlimas nuo valstybės įgaliotų pareigūnų ant asmenų, pranešusių apie nusikalstamą veiką, nors proceso oficialumo principas įpareigoja prokurorą ir ikiteisminio tyrimo įstaigas kiekvienu atveju, kai paaiškėja nusikalstamos veikos požymių, pagal savo kompetenciją imtis visų įstatymų nustatytų priemonių, kad per trumpiausią laiką būtų atliktas tyrimas ir atskleista nusikalstama veika. Taigi darytina išvada, jog patikslinimo reikalavimas yra neteisėtas.

Išvados

1. Baudžiamojo proceso stadija yra savarankiška baudžiamojo proceso sistemos dalis turinti savo vidinę struktūrą, kuri ribojama laiku bei atskaitos taškais ir kurioje, atsižvelgiant į bendrą proceso tikslą bei uždavinius, sprendžiami tik tai stadijai būdingi tikslai ir uždaviniai. Kiekviena stadija užbaigiama jai būdingu sprendimu, įforminamu specialiu aktu.

2. Kiekviena baudžiamojo proceso sistemos stadija turi tik jai būdingų požymių: tikslą, uždavinius, specifinę baudžiamojo proceso principų išraiškos formą, vidinę stadijos struktūrą, apibrėžtą dalyvaujančių asmenų ratą, specifinius procesinius-teisinius santykius, procesinės veiklos metodus, specifinius procesinius veiksmus, procesinių veiksmų atlikimo formą, procesinius sprendimus, pradžios ir pabaigos momentus, tęstinumą laike, baigiamuosius procesinius sprendimus.

3. Sistemškai įvertinę teorinius aspektus ir atlikę galiojančio baudžiamojo proceso įstatymo analizę, galime teigti, kad pirmoji baudžiamojo proceso stadija yra ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadija, kuri turi visus savarankiškai baudžiamojo proceso stadijai būdingus bruožus.

4. Ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadija turėtų būti „filtru“, padedančiu užtikrinti žmogaus teisių bei laisvių apsaugą ir realizuoti proceso ekonomijos principo įgyvendinimą.

5. Esamos redakcijos BPK riboja baudžiamojo proceso dalyvių teisę skųsti baudžiamojo proceso subjektų veiksmus bei sprendimus pradedant ikiteisminį tyrimą.

6. BPK tikslinga nustatyti aiškia sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą formą. Manytina, kad galima pritarti Advokatų tarybos siūlymui ikiteisminį tyrimą pradėti motyvuotu nutarimu.

7. Atsižvelgiant į oficialumo principo reikalavimus, susiformavusią praktiką bei suinteresuotų institucijų siūlymus, tikslinga BPK nustatyti teisę baudžiamojo proceso subjektams atlikti patikrinamuosius veiksmus prieš pradedant ikiteisminį tyrimą.

LITERATŪRA

1. **Dabartinės** lietuvių kalbos žodynas. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
2. **Vaitkevičiūtė V.** Tarptautinių žodžių žodynas. – Vilnius: Žodynas, 2002.
3. **Danisevičius P., Kazlauskas M., Palskys E.** Lietuvos Respublikos baudžiamasis procesas. – Vilnius, 1978.
4. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo proceso kodeksas. Patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX–785 // Valstybės žinios. 2002. Nr. 37–1341.

5. **Vaišvila A.** Teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2000.
6. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios. 1961. Nr. 18–148.
7. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo proceso kodekso normų taikymas teismų praktikoje 1991–2000. – Vilnius. 2000.
8. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo proceso komentaras / Sudarytojas G. Goda. – Vilnius: viešoji įstaiga Teisinės informacijos centras, 2001.
9. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo proceso kodekso komentaras, I–IV dalys (1–220 str.) / Sudarytojas G. Goda. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
10. **Goda G., Kuconis P.** Nauja ikiteisminio nusikaltimų tyrimo koncepcija // Justitia. – Vilnius, 1997. Nr. 4.
11. **Kazlauskas M., Goda G.** Naujo baudžiamojo proceso kodekso projektas: kūrimo prielaidos, struktūra, naujovės // Teisės problemos. 1999. Nr. 3.
12. **Baudžiamojo** proceso kodekso projektas // Teisės problemos. 1999. Nr. 3.
13. **Baudžiamojo** proceso kodekso projektas. <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=148801&Condition2=>
14. **Burda R.** Diskusiniai naujos ikiteisminio nusikaltimų tyrimo koncepcijos klausimai // Justitia. 2001. Nr. 1.
15. **Burda R.** Ikiteisminio tyrimo pradėjimas: dabartis ir perspektyva // Jurisprudencija. 2003. Nr. 49 (41).
16. **Lietuvos Respublikos** generalinės prokuratūros 2003 metų prokuratūros veiklos ataskaita. <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=231353&Condition2=>
17. **Громов Н. А., Пономаренков В. А., Францифоров Ю. В.** Уголовный процесс России. – Москва: Юрайт, 2001.
18. **Ikiteisminio** tyrimo pradžios registravimo tvarka, patvirtinta generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 18 d. įsakymu Nr. I–58 // Valstybės žinios. 2003. Nr. 39–1807.
19. **Dėl baudžiamojo** proceso dokumentų (blankų) pavyzdžių patvirtinimo, patvirtinta generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 11 d. įsakymu Nr. 1–51 // Valstybės žinios. 2003. Nr. 39–1806.
20. **Dėl ikiteisminio** tyrimo terminų kontrolės tvarkos ir rekomendacijų patvirtinimo, patvirtinta generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 11 d. įsakymu Nr. 1–47 // Valstybės žinios. 2003. Nr. 39–1805.
21. **Dėl nusikalstamų** veikų tyrimų sujungimo ir atskyrimo rekomendacijų patvirtinimo, patvirtinta generalinio prokuroro 2004 m. sausio 29 d. įsakymu Nr. 1–20 // Valstybės žinios. 2004. Nr. 19–609.
22. **Уголовный** процесс / Под ред. В. П. Божьева. – Москва: Спартак, 2002.
23. **Ancelis P.** Nukentėjusiojo teisinė padėtis pasikeitus baudžiamiesiems įstatymams // Jurisprudencija. 2003. Nr. 49 (41).
24. **Ancelis P., Šapalaitė E.** Daiktų statusas baudžiamajame procese // Jurisprudencija. 2003. Nr. 49 (41).

Instigation of Pre-Trial Investigation as a Separate Stage of Criminal Procedure

Žilvinas Mišeikis
Mykolas Romeris University

Keywords: *Criminal procedure, stage of criminal procedure, instigation of pre-trial investigation, stage of instigation of pre-trial investigation, pre-trial investigation, officer of pre-trial investigation.*

SUMMARY

Due to the increasing number of criminal deeds, the workload is automatically rising for legal institutions which are making the investigation and which are not always capable of making the proper investigation. It brings a social conflict between legal institutions and the society. Legislator is forced to seek a social compromise, that is, to optimize the process by all possible means. One of the ways of optimizing the process had to be the refusal of the institute of criminal case as an action and as a stage. But whether the essence of the new criminal procedure law has changed after having changed the concepts?

The aim of the author is to lodge the theoretical concept of the instigation of the pre-trial investigation, as a separate stage of a criminal procedure. For the attainment of the purpose the author investigates the concept of the stage of a criminal procedure and determines the characteristics of every stage.

Further in the article the entity premises of the instigation stage of pre-trial investigation are analyzed, studying in depth the revised version of the criminal procedure code of the Republic of Lithuania, effective as of May 1, 2004, and, with the help of characteristics of every stage of criminal procedure, demarcating the stages of pre-trial investigation and the instigation of the pre-trial investigation. The significance of the instigation of pre-trial investigation, as a separate stage of criminal procedure, is analyzed, and the problematic aspects of legal regulations are emphasized.